

JACEK SZLACHTA

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

STRATEGICZNE PROGRAMOWANIE ROZWOJU REGIONU MORZA BAŁTYCKIEGO

Abstract: Strategic Programming of Baltic Sea Region Development. In paper experiences of macro-regional programming of Baltic Sea Region countries were presented. In first part importance of VASAB programme (Vision and Strategies around Baltic) was characterised. VASAB was important for building abilities in macro-regional policy programming and developing knowledge about territorial dimension of Baltic Sea Region. Second part covered summary of spatial dimension of European Union policies, after implementing Delors reform in 1988. Third part was entitled *Macro-regional programming in European Union in 2007-2013*, embracing also legal foundations. In part four experiences of macro-regional programming in Baltic Sea Region in years 2007-2013 were presented. In last part recommendations concerning EU macro-regional policy in next programming period after 2013 were elaborated.

1. Wizje i strategie wokół Morza Bałtyckiego

Współpraca w ramach państw Morza Bałtyckiego w okresie podziału politycznego Europy na dwa przeciwstawne bloki militarno-polityczne po drugiej wojnie światowej. Mimo neutralności Szwecji i Finlandii, ograniczała się zasadniczo do sfery ochrony i rekultywacji środowiska przyrodniczego. Wyrazem tego był przede wszystkim program międzynarodowy HELCOM, a inne formy współpracy transgranicznej miały w tamtym okresie trzeciorzędne znaczenie. Zasadnicze zmiany geopolityczne, jakie nastąpiły w Europie na początku lat 90. ubiegłego wieku doprowadziły do przyłączenia Niemieckiej Republiki Demokratycznej do Republiki Federalnej Niemiec oraz do odzyskania niepodległości przez trzy kraje bałtyckie – Litwę, Łotwę i Estonię, a także Białoruś, a Polska rozpoczęła transformację systemu społeczno-gospodarczego w kierunku gospodarki rynkowej. Stworzyło to korzystny klimat polityczny do podjęcia szerokiej współpracy w różnych sferach, także rozwoju regionalnego i przestrzennego zagospodarowania. Kolejną ważną zmianą było systematyczne rozszerzanie zasięgu Unii Europejskiej. W wyniku procesów integracji europejskiej Szwecja i Dania znalazły się w Unii Europejskiej już od stycznia 1995 r., a Estonia, Litwa, Łotwa i Polska od maja 2004 r. Spowodowało to pojawienie się

hasła „Bałtyk wewnętrznym morzem Unii Europejskiej”, oczywiście pamiętając, że dwa regiony Federacji Rosyjskiej są także położone nad Bałtykiem. Oczywiście zaczęły funkcjonować różnorodne porównania Morza Śródziemnego i Morza Bałtyckiego.

W sferze polityki przestrzennej i regionalnej podjęto taką współpracę już w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego wieku w ramach programu międzynarodowego VASAB (*Vision and Strategies around Baltic*), nazwanego w Polsce *Wizja i Strategie wokół Bałtyku*. Podejmując taką współpracę niezbędne było dokonanie wielu wyborów strategicznych. Ich rozstrzygnięcie miało potencjalnie bardzo istotny wpływ na charakter i zakres współpracy oraz efekty realizacji tego programu.

Istotny wybór dotyczył listy państw członkowskich, które będą uczestniczyły w tym przedsięwzięciu. Zdecydowano się na szeroko zdefiniowaną strefę „bałtycką” obejmującą jedenaście państw, nie tylko Danię, Estonię, Finlandię, Niemcy, Litwę, Łotwę, Polskę, Szwecję, ale także Białoruś, Norwegię i Rosję. Oznacza to bardzo szeroką terytorialną percepcję strefy państw Morza Bałtyckiego. Oczywiście w przypadku Rosji i Białorusi istniały poważne wątpliwości odnośnie do możliwości wyprodukowania wspólnej ponadnarodowej strategii, która bazuje na wiarygodnych informacjach statystycznych i planistycznych. Po zakończeniu prac nad dokumentem programowym okazało się niestety, że różne tablice dotyczące Rosji pozostały niewypełnione, z wyjątkiem bardzo fragmentarycznej informacji dotyczącej okręgu Kaliningradzkiego. W sensie geograficznym trudno jest także nazwać Norwegię państwem bałtyckim.

Na tym tle pojawiało się pytanie o zasięg terytorialny współpracy i dokumentów strategicznych – czy powinno się objąć nią całe obszary tych jedenastu państw czy tylko regiony nadbałtyckie. Problem ten dotyczył przede wszystkim Federacji Rosyjskiej i Republiki Federalnej Niemiec, ale także Polski. Zdecydowano, że w przypadku Niemiec zaangażowanie w program bałtycki będzie dotyczyło północno-wschodnich Niemiec czyli sześciu landów, którymi są: Szlezwig-Holstein, Hamburg, Meklemburgia-Pomorze Przednie, Berlin oraz Brandenburgia. Natomiast w przypadku Rosji zakwalifikowano do strefy bałtyckiej następujące okręgi i miasta: Murmański, Leningradzki, Nowgorodzki, Pskowski i Kaliningradzki oraz Karelię i miasto Sankt Petersburg. Zgodnie z propozycją naszego kraju cała Polska, a nie tylko trzy regiony nadmorskie, została zaliczona do strefy Morza Bałtyckiego.

Istotne znaczenie miało określenie horyzontu czasu przygotowywanego programu. W Unii Europejskiej, w wyniku wprowadzenia w 1988 r. reformy zwanej pakietem Delorsa, utrwalił się model wieloletniego programowania strategicznego na 5-7 lat. W krajach skandynawskich i Niemczech przygotowywane były dokumenty programowe dotyczące polityki i zagospodarowania przestrzennego na okresy kilkunastoletnie, sięgające nawet lat 30. XXI w. Kierując się tzw. wolną zmiennością struktur przestrzennych przyjęto okres ok. 15 lat za optymalny horyzont czasu tego studium.

Zakres merytoryczny prac budził także różnorodne wątpliwości. Polityka przestrzenna jest sferą interwencji publicznej, która jest bardzo bliska polityce regionalnej. Dlatego taki dokument musiał nieuchronnie zawierać różne odniesienia terytorialne

nawiązujące do polityki regionalnej, ale także do przestrzennych aspektów polityk sektorowych. Zbliżająca się akcesja do Unii Europejskiej większości państw strefy Morza Bałtyckiego oznaczała potrzebę zdefiniowania relacji z europejską polityką spójności.

Istotne znaczenie miał sposób prac nad wspólnym dokumentem. Dokument programowy *Wizja i strategię wokół Morza Bałtyckiego 2010. Ku koncepcji rozwoju przestrzennego w Regionie Morza Bałtyckiego* został przygotowany przez profesjonalny zespół roboczy składający się ze specjalistów z poszczególnych krajów¹. Poszczególne fazy prac były zatwierdzane przez Komitet składający się z przedstawicieli wszystkich zaangażowanych w ten projekt państw. W 1994 r. na III konferencji Ministrów Planowania Przestrzennego w Tallinie zatwierdzono na zasadzie konsensusu dokument VASAB 2010. Miał on indykatywny charakter, będąc wytyczną czy też inspiracją do podejmowania określonych działań przez poszczególne kraje. Program VASAB 2010 został też przedstawiony w Komisji Europejskiej i wzbudził duże zainteresowanie ze względu na swoje nowatorstwo. Jednak wówczas Komisja Europejska nie bardzo wiedziała co można byłoby zrobić z taką strategią.

Zakres rzeczowy dokumentu VASAB 2010 dotyczył polityki regionalnej i polityki przestrzennej tych jedenastu państw, które były jednak najczęściej reprezentowane przez ministrów środowiska, często mających kompetencje w zakresie zagospodarowania przestrzennego, najczęściej bardzo odległych od sfery rozwoju regionalnego. Prowadziło to czasami do prób reorientacji prac nad strategią bałtycką na studium typu HELCOM-bis, gdzie uwaga byłaby skoncentrowana na sprawach ochrony i rekultywacji środowiska przyrodniczego. Było to najczęściej uzasadniane wysokim poziomem dewastacji środowiska przyrodniczego w krajach postkomunistycznych.

Ważny wybór dotyczył roli układu krajowego i regionalnego w tym przedsięwzięciu. W niektórych krajach, takich jak Niemcy, które mają charakter federalny w pracach uczestniczyli jako równorzędni partnerzy zarówno przedstawiciele rządu federalnego, jak i wymienionych wcześniej landów. W niektórych, zarówno układ krajowy, jak i regionalny, z przewagą kompetencji tego pierwszego (Polska i Federacja Rosyjska), w niektórych wyłącznie przedstawiciele administracji rządowej (kraje bałtyckie i Dania).

Dokument VASAB 2010 składa się z czterech części zatytułowanych: podstawy, Region Morza Bałtyckiego dzisiaj, wizja oraz strategię i pierwsze wspólne akcje. Jako podstawę wizji i strategii opisano: podstawy merytoryczne, przesłanki współdziałania, uczestniczące kraje, sposób organizacji prac oraz metodologię. Kolejne części zostały przedstawione w układzie: perły (policentryczna struktura miast), pasma (połączenia między miastami), mozaika (tereny wspierające dynamikę rozwojową) oraz system (zintegrowane planowanie przestrzenne). Jako europejskie ośrodki wyróżniono: Berlin, Hamburg, Helsinki, Kopenhagę, Mińsk, Oslo, Rygę, Sankt Petersburg, Sztokholm i Warszawę. Jako ośrodki bałtyckie zidentyfikowano miasta i ich zespoły: Aarhus, Göteborg, Gdańsk-Gdynia, Kaliningrad, Kilonia, Kłajpeda, Liepaja, Lubeka, Lulea, Malmo-

¹ *Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010* (1994).

Lund, Norrköping, Oulu, Rostock, Szczecin, Tallin, Turku, Umea, Vaasa oraz Wilno. Ta lista ma w dużym stopniu charakter polityczny, bowiem hierarchia ośrodków wynika z preferencji poszczególnych państw. Część tzw. europejskich miast w strategii VASAB jest tylko położona w pobliżu Regionu Morza Bałtyckiego. Jako wyzwania określono: globalizację i integrację międzynarodową, w tym europejską, międzyregionalne zróżnicowania warunków życia ludności, zmieniające się prawidłowości migracji, zmieniającą się rolę miast, zmieniające się powiązania handlowe, degradację środowiska przyrodniczego, a także rosnącą skalę turystyki. Wyzwania te są odnoszone przede wszystkim do konsekwencji zmian geopolitycznych oraz transformacji ustrojowej mającej miejsce w dużej części Regionu Morza Bałtyckiego.

Strategia VASAB 2010 zakładała m.in. marketing Regionu Morza Bałtyckiego w Unii Europejskiej, współpracę instytucji administracyjnych i naukowych w zakresie planowania przestrzennego, eliminowanie deficytu wiedzy w dziedzinie zagospodarowania przestrzennego oraz identyfikację projektów pilotażowych. W odniesieniu do sieci miast o znaczeniu międzynarodowym wskazano na potrzebę wzmocnienia miast o znaczeniu międzynarodowym, tworzenia i rozwijanie sieci silnych miast regionalnych oraz tworzenia atrakcyjnego środowiska zurbanizowanego. W przypadku rozwijania sieci priorytet dotyczył przede wszystkim tworzenia warunków do przyjaznej dla środowiska mobilności terytorialnej społeczeństwa oraz efektywnej integracji w ramach poszczególnych makroregionów i ze światem, a także produkcji energii generowanej w coraz większym stopniu ze źródeł odnawialnych. W zakresie stref VASAB 2010 zakładał stymulowanie: współpracy transgranicznej na wewnętrznych i zewnętrznych granicach Regionu Morza Bałtyckiego, rozwoju wysp jako turystycznych biegunów oraz planowania stref nadbrzeżnych, tak aby zachować równowagę między rozwojem a ochroną, a także tworzenia i rozwijania bałtyckiej sieci najwartościowszych obszarów przyrodniczych oraz krajobrazów kulturowych. W zakresie działań systemowych zakładano podjęcie kompleksowego planowania przestrzennego pozwalającego na poprawę spójności przestrzennej w układach transgranicznych, wdrożenie zasady subsydiarności, partycypacji i transparentności oraz harmonizację planowania sektorowego i regionalnego. Elementem strategii stał się także zidentyfikowany zestaw wspólnych akcji.

W dalszych pracach prowadzonych w ramach programu VASAB powstało wiele wartościowych dokumentów implementacyjnych, m.in.: *Od Wizji do Akcji (From Vision to Action)*, przyjęty w 1996 r. w Sztokholmie oraz *Program Akcji Rozwoju Przestrzennego (Spatial Development Action Programme)* w Wismarze w 2001 r. Istotne dla skuteczności stymulowania procesu współpracy było jej zinstytucjonalizowanie, czego wyrazem było utworzenie systematycznie działającego sekretariatu, początkowo z siedzibą w Gdańsku, a następnie w Rydze. Oznaczało to, że równie istotne znaczenie, jak sama strategia miał także proces jej wdrażania.

W sumie program VASAB 2010 przyniósł unikalne efekty, istotne nie tylko dla krajów uczestniczących w tym przedsięwzięciu, ale dla całej Europy. Do najważniejszych osiągnięć można zaliczyć m.in.:

- A. Wprowadzenie strategicznego podejścia do rozwoju przestrzennego państw Regionu Morza Bałtyckiego.
- B. Dokonanie po raz pierwszy kompleksowej inwentaryzacji atutów i barier rozwoju przestrzennego państw strefy Morza Bałtyckiego.
- C. Wyznaczenie pewnego rodzaju matrycy merytorycznej dla wieloletniego programowania makroregionalnego w ramach Unii Europejskiej.
- D. Przybliżanie standardów polityki regionalnej takich krajów, jak: Estonia, Litwa, Łotwa i Polska do rozwiązań systemowych Unii Europejskiej.
- E. Cywilizowanie polityki przestrzennej i polityki regionalnej Rosji i Białorusi, prowadzonej w układzie państw Regionu Morza Bałtyckiego.
- F. Dowartościowanie znaczenia układu regionalnego jako ważnego partnera w tego typu przedsięwzięciach.

Oznaczało to wyznaczenie przez VASAB 2010 nowych standardów w zakresie programowania rozwoju przestrzennego w Europie.

2. Przestrzenny wymiar polityki Unii Europejskiej

We Wspólnocie Europejskiej polityka przestrzenna stanowi kompetencję państw członkowskich. Jednak od czasu reformy Wspólnoty zwanej pakietem Delorsa z 1988 r. zaczęły stopniowo pojawiać się analizy i studia dotyczące terytorialnych aspektów rozwoju Unii Europejskiej. Dwa studia przygotowane w tym nurcie przez Komisję Europejską to Europa 2000. Założenia rozwoju terytorium Wspólnoty (*Europe 2000. Outlook for the Development of the Community's Territory*) z 1991 r. oraz Europa 2000 Plus. Współpraca dla rozwoju terytorialnego Europy (*Europe 2000 Plus. Cooperation for European Territorial Development*) z 1994 r.² Drugi z nich zakładał m.in. przygotowanie studiów planistycznych dla makroregionów Wspólnoty Europejskiej. Poszczególne studia dotyczące perspektyw rozwoju poszczególnych makroregionów zostały przygotowane przez Komisję Europejską we współpracy z państwami członkowskimi, wszystkie zostały opublikowane w latach 1995-1996. Zawierały analizy dotyczące: demografii i siły roboczej, infrastruktury technicznej, środowiska przyrodniczego oraz organizacji przestrzennej. Na tej podstawie przedstawiano najczęściej trzy różne scenariusze rozwojowe i ich implikacje polityczne. Efekty tych prac zostały wykorzystane w ramach Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego (*European Spatial Development Perspective*), przyjętej przez ówczesne państwa członkowskie w 1999 r. Dokument ten mający charakter indykacyjny określał założenia polityki przestrzennej w Unii Europejskiej w horyzoncie czasu 2010 r.

Potrzeba podjęcia takich studiów makroregionalnych wynikała m.in. z następujących przesłanek:

² Szlachta (2008).

- (1) Systematycznie rosnącego znaczenia działań Wspólnoty w sferze spójności terytorialnej. Potencjał Unii Europejskiej w układach regionalnych pozostaje często uśpiony. Jego zaktywizowanie jest często uwarunkowane odpowiednią dostępnością, sieciowaniem współpracy różnych partnerów oraz dopasowaniem polityki przestrzennej i regionalnej do szerszego kontekstu przestrzennego.
- (2) Potrzeby przełamania negatywnych konsekwencji granic wewnętrznych między państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Tradycyjnie w Europie była wielka liczba granic, które dzieliły a nie łączyły. Dlatego miasta i regiony położone w pobliżu granic były zazwyczaj słabiej rozwinięte. W niektórych miejscach nakładały się na to konsekwencje podziału politycznego Europy po drugiej wojnie światowej.
- (3) Szerszego wykorzystania możliwości wynikających z aktywności różnych partnerów na poziomie makroregionalnym. Współpraca różnych partnerów gospodarczych, społecznych, administracyjnych i innych w układzie międzynarodowych makroregionów jest bardzo korzystna dla stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego Europy.

Zasadnicze przyspieszenie nastąpiło w kolejnym okresie programowania polityk i budżetu dotyczącym lat 2000-2006. Ze względu na rosnące znaczenie wymiaru terytorialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym zdecydowano o uruchomieniu programu Europejska Sieć Obserwacyjna Planowania Przestrzennego (ESPON – *European Spatial Planning Observation Network*). Uczestniczyło w tym programie 29 państw (15 a potem 25 członkowskich oraz Bułgaria, Rumunia, Norwegia i Szwajcaria). W ramach programu powstało siedem raportów głównych i wiele analiz cząstkowych, dokumentujących różne aspekty rozwoju terytorialnego Europy. Poszczególne raporty zostały poświęcone m.in.: poszukiwaniom terytorialnych potencjałów rozwojowych, dostępności terytorialnej, terytorialnym uwarunkowaniom konkurencyjności i spójności, stosowanym (empirycznym) badaniom terytorialnym, scenariuszom przyszłości terytorialnej Europy oraz pozycji przestrzennej Europy w świecie.

Celem programu ESPON było stworzenie przesłanek do pełniejszego wykorzystania potencjału terytorialnego państw i regionów Wspólnoty. Program ten jest kontynuowany w latach 2007-2013, a zakłada się w nim następujące priorytety³:

- (1) Badania stosowane dotyczą rozwoju terytorialnego, konkurencyjności i spójności. Ewidencja trendów terytorialnych, perspektyw i oddziaływań różnych polityk.
- (2) Ukierunkowana analiza bazująca na potrzebach związanych z rozwojem różnego typu terytoriów.
- (3) Platforma naukowa i jej narzędzia, terytorialne wskaźniki i dane, narzędzia analityczne i naukowe.
- (4) Kapitalizacja, własność i partycypacja, co oznacza budowanie potencjału, dialogu i sieciowania.
- (5) Pomoc techniczna, wsparcie analityczne i komunikacja.

³ ESPON 2013 (2007).

W ramach tych prac zasadniczo poszerzono wiedzę na temat aspektów terytorialnych Unii Europejskiej, chociaż nie nadano specjalnego priorytetu badaniom dotyczącym układów makroregionalnych, co dotyczy także propozycji tematycznych na lata 2007-2013.

Agenda Terytorialna Unii Europejskiej (ATUE) została przyjęta jako dokument indykatywny na konferencji ministrów ds. rozwoju miast i spójności państw członkowskich w Lipsku 24-25 maja 2007 r. Za zadanie ATUE przyjęto wzmocnienie spójności terytorialnej Wspólnoty Europejskiej i jej państw członkowskich. W ATUE określono najważniejsze wyzwania terytorialne, jakie będą miały kluczowe znaczenie dla zagospodarowania przestrzennego państw i regionów europejskich w nadchodzących dekadach. Są to przede wszystkim: zmiany klimatyczne, konsekwencje globalizacji gospodarki, niekorzystne procesy demograficzne, rosnące ceny energii. Mimo potencjalnego znaczenia układów makroregionalnych dla skutecznego podjęcia tych wyzwań brak jest w ATUE odniesień do tego układu terytorialnego.

W Zielonej Księdze dotyczącej spójności terytorialnej za jej misję uznano zmianę terytorialnej różnorodności ze słabości w siłę Wspólnoty. Zilustrowano to bogactwem przestrzennych struktur Unii Europejskiej, wymieniając m.in. jako specyficzne typy obszarów państwa Regionu Morza Bałtyckiego. Dokument ten określa cztery rodzaje problemów terytorialnych:

- (1) związanych z koncentracją, wyróżniając za OECD trzy typy regionów: metropolitalne, pośrednie i wiejskie;
- (2) powiązaniem różnych terytoriów, tak aby pokonać konsekwencje dystansu;
- (3) współpracą między różnymi obszarami, tak aby pokonać negatywne konsekwencje granic;
- (4) specyficznymi uwarunkowaniami rozwojowymi różnych typów obszarów.

Wśród pytań postawiono problem optymalnych zakresów współpracy terytorialnej. Przygotowywało to merytoryczne podstawy do nadania spójności terytorialnej charakteru traktatowego. Traktat Lizboński, który wszedł w życie 1 grudnia 2009 r. zawiera art. 3 stanowiący, że: „(Unia Europejska) wspiera spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną oraz solidarność między państwami członkowskimi”. Zapis ten oznacza nadanie wymiarowi terytorialnemu takiego samego znaczenia, jak wymiarowi gospodarczemu i społecznemu. Prace te tworzyły doskonałą podstawę merytoryczną do rozwoju współpracy i programowania rozwoju społeczno-gospodarczego na różnych poziomach, w tym także makroregionalnym.

3. Programowanie makroregionalne w Unii Europejskiej w latach 2007-2013

Ranga współpracy transgranicznej w ramach Unii Europejskiej uległa zasadniczemu wzmocnieniu w obecnym okresie programowania polityk i budżetu, obejmują-

cym lata 2007-2013. Współpraca ta mająca w poprzednich latach charakter Inicjatywy Wspólnoty INTERREG (trzy kolejne edycje były realizowane w latach 1989-1993, 1994-1999 oraz 2000-2006) zyskała rangę jednego z trzech Celów polityki spójności. Według zapisów strategicznych wytycznych Wspólnoty dotyczących polityki spójności: „zadaniem nowego Celu współpraca (terytorialna) jest promowanie silniejszej integracji terytorium Unii we wszystkich wymiarach. W ten sposób, polityka spójności wspiera wyważony i zrównoważony rozwój terytorium Unii na poziomie makroregionów, jak również prowadzi do zmniejszenia „efektu granicznego” poprzez współpracę przygraniczną i wymianę najlepszych praktyk. Działania te opierają się na wspólnych strategiach rozwoju danych terytoriów (krajowych, regionalnych, lokalnych) oraz na tworzeniu sieci kontaktów kluczowych zainteresowanych stron. Jako takie, wnoszą one oczywistą wartość dodaną na poziomie Europy, która rośnie jeszcze bardziej w poszerzonej i bardziej zdywersyfikowanej Unii⁴.

Wśród trzech wytycznych o charakterze terytorialnym wyróżniono m.in. dotyczącą współpracy, w której identyfikuje się trzy kierunki współpracy transgranicznej między państwami członkowskimi Unii Europejskiej: przygranicznej, ponadnarodowej i międzyregionalnej. Opis założeń współpracy ponadnarodowej w strategicznych wytycznych Wspólnoty dotyczących spójności zawiera bardzo szczegółowe zapisy⁵. Są one następujące: „Obszarami ponadnarodowymi są makroregiony, w których występuje potrzeba zwiększenia integracji i spójności gospodarczej i społecznej. Programy współpracy ponadnarodowej dążą do zwiększenia współpracy pomiędzy Państwami Członkowskimi w zakresie kwestii o strategicznym znaczeniu. Należy zatem udzielić wsparcia działaniom, które dążą do poprawy fizycznych wzajemnych połączeń poszczególnych terytoriów (inwestycje w zrównoważony transport) jak również połączeń niematerialnych (sieci, wymiana pomiędzy regionami oraz pomiędzy zaangażowanymi stronami). Przewidywane działania obejmują utworzenie europejskich korytarzy transportowych (a zwłaszcza odcinków przygranicznych) w celu przeciwdziałania naturalnym zagrożeniom, gospodarkę wodną w dorzeczach, zintegrowaną współpracę morską oraz sieci badawczo-rozwojowe/innowacyjne”

W dalszej części strategicznych wytycznych Wspólnoty zwrócono uwagę na konieczność takiego ukształtowania mapy makroregionów Unii Europejskiej, aby stworzone zostały warunki do skutecznego wdrażania podstawowych działań strukturalnych. Oczywiście identyfikacja makroregionu państw Regionu Morza Bałtyckiego nie budzi najmniejszych wątpliwości ze względu na relatywnie wysoki, w porównaniu z innymi takimi obszarami, poziom domkniętości różnorodnych struktur społeczno-gospodarczych. Wskazano także na istotne znaczenie stymulowania szerokiej partycypacji społecznej w ramach makroregionów, czego elementem powinna być

⁴ Komunikat Komisji... (2005).

⁵ Ibidem, s. 37-38.

wymiana dobrych praktyk oraz rozwój nowych bardziej innowacyjnych sposobów podejmowania problemów i usuwania barier.

Rozporządzenie numer 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego zawiera szczegółowe unormowanie obszarów interwencji takiej współpracy w ramach Unii Europejskiej⁶. Oczywiście współpraca z innymi krajami, takimi jak Rosja czy Białoruś, była elementem polityk zewnętrznych, finansowanych na podstawie Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa. Szeroki zakres odnośnie do zakresu finansowania w ramach tego instrumentu umożliwia potencjalnie podjęcie problemów współpracy w układach makroregionalnych.

Zapis w tym rozporządzeniu dotyczący europejskiej współpracy terytorialnej jest następujący: „*Ustanowieniu i rozwoju współpracy transnarodowej, w tym między regionami nadmorskimi poprzez finansowanie sieci i działań sprzyjających zintegrowanemu rozwojowi terytorialnemu*”. Za kluczowe kierunki współpracy określono:

- A) Innowacje, co następuje przez tworzenie i rozwój sieci naukowych i technologicznych, zwiększanie badań i rozwoju technologicznego, a także zdolności innowacyjnych na poziomie regionalnym.
- B) Środowisko – obejmujące gospodarkę wodną, wydajność energetyczną, zapobieganie zagrożeniom oraz ochronę środowiska przyrodniczego w wymiarze transnarodowym.
- C) Dostępność, która koncentruje działania mające na celu poprawę dostępu do usług transportowych i telekomunikacyjnych oraz podwyższenie ich jakości.
- D) Zrównoważony rozwój obszarów miejskich przez wzmocnienie rozwoju policentrycznego na poziomie transnarodowym, krajowym i regionalnym.

Jak widać sfery współpracy państw Regionu Morza Bałtyckiego stały się matrycą do konstruowania tych regulacji w Unii Europejskiej na lata 2007-2013.

Dla obecnego okresu programowania polityk i budżetu obejmującego lata 2007-2013 zostało wyróżnionych trzynaście transgranicznych obszarów współpracy, dla których są przygotowywane takie strategie. Są to: *Northern Periphery, Baltic Sea Region (BSR), North-West Europe, North Sea Region, Atlantic Area, South-West Europe, Alpine Space, Central and Eastern Europe, Western Mediterranean, South-East Europe, Macaronesia, Indian Ocean Region, Carribean Region*⁷. Polska należy w całości do dwóch z nich, poza makroregionem Morza Bałtyckiego także do makroregionu Europy Środkowej i Wschodniej. Do Regionu Morza Bałtyckiego (BSR) zaliczono w całości obszary Danii, Estonii, Finlandii, Litwy, Łotwy, Polski, Szwecji oraz północno-wschodnie Niemcy. Zdefiniowano także indykatywny zasięg współpracy z obszarami spoza Unii Europejskiej, które obejmują: całą Norwegię, zachodnią Białoruś oraz regiony Federacji Rosyjskiej, takie jak: Karelia, okręg Leningradzki, miasto St. Petersburg oraz okręg Kaliningradzki.

⁶ Rozporządzenie (2006).

⁷ Patrz: szczegółowe mapy zawarte (w:) *Cohesion Policy 2007-2013* (2007), s. 24-25.

4. Programowanie makroregionalne w latach 2007-2013 dla Regionu Morza Bałtyckiego (*Baltic Sea Region*)

Punktem wyjścia był raport Parlamentu Europejskiego z 2006 r. wzywający do przygotowania strategii dla BSR. Rada Europy 14 grudnia 2007 r. zobowiązała Komisję Europejską do przygotowania Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego do czerwca 2009 r. Według zapisu tej decyzji powinna ona uwzględnić problemy środowiskowe wymagające pilnego podjęcia. W Strategii UE dla BSR pojawiły się dwa dokumenty stanowiące całościowy pakiet:

- (1) komunikat Komisji Europejskiej,
- (2) plan akcji (*Action Plan*).

W komunikacie Komisji Europejskiej opisano dotychczasowy przebieg prac nad strategią dla Regionu Morza Bałtyckiego⁸. Trzy obligatoryjne parametry strategii BSR to: nienaruszanie zasad zintegrowanej polityki morskiej, pomoc w rozwiązaniu palących problemów związanych z ochroną środowiska, wreszcie podstawę zewnętrznych aspektów współpracy powinny stanowić ramy wymiaru północnego, czyli współpracy między Unią Europejską, Islandią, Norwegią i Rosją. Jako wyzwania określono:

- (1) *Stworzenie warunków do zrównoważonego stanu środowiska przyrodniczego.* Morze Bałtyckie jest zbiornikiem wyjątkowo wrażliwym ekologicznie, bowiem w skali roku zaledwie 3% wody ulega wymianie, a na obszarze bardzo aktywnej gospodarczo zlewni cztery razy większej od samego morza zamieszkuje ok. 90 mln ludzi. Problemem jest także dostosowanie skali połowów do wielkości zasobów. Gospodarowaniu w strefie powinna towarzyszyć wyjątkowa staranność w zakresie żeglugi, substancji niebezpiecznych oraz zmniejszenie ilości zanieczyszczeń pochodzących z rolnictwa. Zwrócono także uwagę na konieczność bardzo zdecydowanego mitygowania negatywnych konsekwencji zmian klimatycznych.
- (2) *Rozwój dobrobytu w regionie.* Region Morza Bałtyckiego cechuje dualna struktura, wynikająca z podziału politycznego Europy po drugiej wojnie światowej. Strategia BSR proponuje koncentrację uwagi nie na tradycyjnej polityce spójności, ale na usunięciu barier dla handlu towarami i usługami oraz rozwoju innowacyjności. Dlatego istotne znaczenie ma wspieranie rozwoju współpracy gospodarczej oraz sprawny transfer innowacji z krajów skandynawskich i Niemiec do Polski i państw bałtyckich (badania naukowe, klastry i innowacje).
- (3) *Wzrost dostępności i atrakcyjności regionu.* Wiele obszarów w obrębie Regionu Morza Bałtyckiego cechuje ekstremalnie niski poziom dostępności. Niska gęstość infrastruktury i usług transportowych powoduje wysokie koszty. W przypadku energetyki problemem jest brak integracji systemu w skali całego BSR. Jako priorytety określono: poprawę dostępu do rynków energii, ich wydajności i bezpie-

⁸ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego... (2009).

czeństwa; ulepszenie wewnętrznych i zewnętrznych połączeń transportowych oraz utrzymanie i zwiększenie atrakcyjności BSR dzięki edukacji, turystyce i zdrowiu.

- (4) *Zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony w regionie.* Dotyczy to m.in. zapobieganiu przypadkowemu lub celowemu zanieczyszczeniu morza oraz przestępczości transgranicznej. Dlatego niezbędne jest osiągnięcie przez BSR czołowej pozycji w dziedzinie bezpieczeństwa i ochrony na morzu, wzmocnienie ochrony przed sytuacjami kryzysowymi oraz zmniejszenie skali przestępczości transgranicznej.

Za działania horyzontalne określono rozwój struktur zintegrowanej gospodarki morskiej oraz morskie i lądowe planowanie przestrzenne. Na tym tle wskazano na olbrzymi potencjał rozwojowy, jakim dysponuje ten obszar.

W dokumencie przyjęto, że:

- (1) strategia BSR będzie modelem kształtowania współpracy międzyregionalnej dla całej Unii Europejskiej;
- (2) wykorzystane zostaną możliwości wynikające ze współpracy (sieciowania) partnerów na różnym poziomie terytorialnym i reprezentujących różnych partnerów;
- (3) strategia BSR powinna umożliwiać m.in.: zintegrowane podejście, lepszą koordynację programów Wspólnoty, bliższą współpracę i koordynację, podjęcie specyficznych akcji oraz porozumienie z partnerami spoza Unii Europejskiej;
- (4) brak jest zgody na tworzenie nowych instytucji bałtyckich, wdrażanie powinno następować przy aktywnym udziale już istniejących instytucji;
- (5) wymagane jest aktywne zaangażowanie w przedsięwzięcie strategii BSR Komisji Europejskiej oraz innych instytucji na poziomie całej Wspólnoty Europejskiej;
- (6) niezbędne jest określenie nie tylko ogólnych założeń strategii makroregionalnej, ale także wynikających z niej konkretnych akcji;
- (7) nie ma możliwości skierowania na realizację strategii BSR dodatkowych nowych środków finansowych, jednak możliwa jest ewentualna korekta struktury alokacji w zakresie już istniejących instrumentów polityki.

W Planie Akcji (*Action Plan*) dla Regionu Morza Bałtyckiego uwzględniono cztery już wymienione filary polityki przestrzennej: (1) środowisko przyrodnicze, (2) rozwój gospodarczy, (3) dostępność i atrakcyjność oraz (4) szeroko definiowane bezpieczeństwo w sferze żeglugi, gospodarki wodnej oraz przestępstw transgranicznych⁹. W ramach tych filarów zidentyfikowano 15 najważniejszych priorytetów. Opis każdego z nich uwzględniał: charakterystykę kluczowego problemu, wyszczególnienie wartości dodanej interwencji podejmowanych w skali BSR oraz identyfikację strategicznych i kooperacyjnych akcji. Dodatkowo w dokumencie tym uwzględniono przykłady flagowych projektów. Rozwinięto także sekcję poświęconą akcjom o charakterze horyzontalnym, takim jak: przyporządkowanie finansowania i polityk do priorytetów i akcji strategii BSR; współpracowanie w transpozycji dyrektyw UE, rozwinięcie zintegrowanych struktur zarządzania akcjami morskimi; nadanie BSR

⁹ *Commission Staff Working Document* (2009).

charakteru pilotowego dla wdrożenia dyrektywy strategii morskiej; zachęcanie wykorzystania planowania przestrzennego obszarów morskich w krajach wokół Morza Bałtyckiego oraz wspólnego podejścia do współpracy transgranicznej; rozwijanie planowania przestrzennego na obszarach lądowych, transformacja udanych projektów pilotażowych i demonstracyjnych w akcje podejmowane w pełnej skali; używanie badań naukowych jako podstawy decyzji podejmowanych w ramach poszczególnych polityk; zdefiniowanie i wprowadzenie BSR komponentu Danych Europejskiej Morskiej Sieci Obserwacyjnej i poprawa jakości danych społeczno-ekonomicznych oraz budowanie świadomości regionalnej.

Analiza przeprowadzona w układzie tych czterech filarów i piętnastu priorytetów dotyczy m.in. określenia nakładów za pomocą sumowania różnych programów Unii Europejskiej z lat 2007-2013 oraz pokazania przykładów różnych projektów bałtyckich.

W akcjach horyzontalnych wymieniono m.in. VASAB w kontekście rozwoju planowania przestrzennego dla obszarów lądowych Regionu Morza Bałtyckiego, a osobno uwzględniono także planowanie przestrzenne dla obszarów morskich. Poza państwami Unii Europejskiej odniesiono strategię BSR głównie do wyróżnionych obszarów Federacji Rosyjskiej, ale także do zachodniej Białorusi i całej Norwegii.

5. Wnioski z prac nad strategiami makroregionalnymi w Unii Europejskiej

Dotychczasowe doświadczenia dokumentują, że współpraca w zakresie polityki przestrzennej na poziomie ponadnarodowym, w tym także makroregionalnym napotyka na wiele barier i wymaga pokonania wielu uprzedzeń. Najważniejsze z nich są następujące:

- A. W obecnym modelu polityk Wspólnoty Europejskiej oraz poszczególnych państw członkowskich uprawianych w ramach Unii Europejskiej trudno jest znaleźć pole dla programowania makroregionalnego, odbywającego się poniżej poziomu całej Wspólnoty oraz powyżej poziomu poszczególnych krajów członkowskich. Unia Europejska jest zorientowana na interwencję w innej skali: państw członkowskich oraz regionów typu NUTS 2 i NUTS 3, brak jest natomiast podstaw do podejmowania interwencji strukturalnej w innych układach terytorialnych¹⁰.

¹⁰ Uniwersalna klasyfikacja terytorialna obowiązująca w Unii Europejskiej na jednostki typu NUTS (*Nomenclature of Units for Territorial Statistics*), wyznaczana przez krajowe urzędy statystyczne we współpracy z Europejskim Urzędem Statystycznym – EUROSTATem. W Polsce jednostki te nazwane zostały NTS (*Nomenklatura Terytorialna Statystyki*). Wyróżnia się pięć poziomów. W Polsce jednostki terytorialne typu NUTS 1 to grupy województw, NUTS 2 to województwa, NUTS 3 to podregiony, NUTS 4 zwane również LAU 1 (*Local Administration Units*) to powiaty, a NUTS 5 zwane również LAU 2 to poszczególne miasta i gminy. W europejskiej polityce spójności istotną rolę odgrywają poziomy NUTS 2 i NUTS 3.

- B. Brak jest, jak dotąd, specjalnych instrumentów i środków finansowych zorientowanych na realizację takich strategii, a najczęściej następuje jedynie proste zsumowanie różnych środków i działań podejmowanych na poziomie poszczególnych państw członkowskich. Jedynym poważnym oparciem finansowania są instrumenty europejskiej polityki spójności, a montaż finansowy środków pozostaje kategorią teoretyczną. Przykładem była niechęć odpowiedniej Dyrekcji Generalnej Komisji Europejskiej do wykazania Europejskiego Funduszu Rybackiego jako źródła finansowania różnych wspólnych działań w Regionie Państw Morza Bałtyckiego. Polityka przestrzenna mająca charakter horyzontalny nie dysponuje w państwach członkowskich specjalnymi środkami, a jej podstawowe instrumenty mają charakter prawny.
- C. Nie rozwiązano ważnego problemu instytucjonalnego polegającego na określeniu podmiotu odpowiadającego za realizację poszczególnych strategii makroregionalnych. Prawdopodobnie jedyny politycznie akceptowalny model, jakim jest podejmowanie decyzji w najważniejszych sprawach dotyczących paneuropejskich makroregionów przez konferencje ministrów odpowiadających za politykę przestrzenną i politykę regionalną, jest wyjątkowo niesprawny. Dokumenty o charakterze indykatywnym okazują się najczęściej trudno wyrażalne, podobnie bardzo niska pozostaje skuteczność lansowanej w Unii Europejskiej w ostatnich kilkunastu latach metody tzw. otwartej koordynacji. Istnienie dedykowanego obsłudze makroregionu sekretariatu było bardzo korzystne, bowiem pozwalało na częściowe ograniczenie negatywnych konsekwencji różnych słabości.
- D. Aby współpraca taka zakończyła się sukcesem musi zostać zastosowany model tzw. wieloszczeblowego zarządzania (*multilevel governance*) w administracji publicznej. Dotyczy to współpracy poziomu europejskiego, krajowego, regionalnego i lokalnego. Istotne znaczenie ma także wykorzystanie możliwości, jakie wiążą się ze społeczeństwem obywatelskim. Doświadczenia programowania makroregionalnego w Unii Europejskiej wskazują, że współpraca ta często zatrzymuje się na układzie europejskim i krajowym, jedynie incydentalnie schodząc na poziom regionalny i lokalny.
- E. Taka interwencja powinna nawiązywać do ogólnych założeń polityki przestrzennej w ramach całej Unii Europejskiej. Jak dotąd, mimo traktatowego charakteru spójności terytorialnej, obowiązującego po wejściu w życie Traktatu Lizbońskiego już od grudnia 2009 r., nie ma żadnej decyzji odnośnie do przygotowania nowej edycji dokumentu typu Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego (*European Spatial Development Perspective – ESDP*). Poprzednia ESDP, która została przyjęta już w 1999 r. zdezaktualizowała się, bowiem dotyczyła horyzontu czasu roku 2010 oraz obejmowała tylko piętnaście ówczesnych państw członkowskich Unii Europejskiej. Nawet dokument o wyłącznie indykatywnym charakterze tworzyłby niezbędne ramy merytoryczne dla ewentualnej interwencji polityki przestrzennej na poziomie makroregionalnym, obejmującym różne kraje Wspólnoty.

- F. Istotne znaczenie ma to, że w Unii Europejskiej polityka przestrzenna pozostaje zgodnie z zapisami traktatowymi kompetencją państw członkowskich. Tęgo typu dokument formalnie jest zlokalizowany w sferze polityki przestrzennej, jednak faktycznie odnosi się także do polityki regionalnej oraz do przestrzennych aspektów polityk sektorowych. Oznacza o nadawanie dokumentom makroregionalnym charakteru indykatywnego. W wielu krajach członkowskich polityka przestrzenna jest zlokalizowana w strukturach ministerstwa środowiska co prowadzi do prób nadawania tym dokumentom charakteru makroprzestrzennej strategii środowiskowej.
- G. Ogólnie w Europie brak jest wartościowych opracowań analitycznych oraz kompleksowych wizji rozwoju przestrzennego, regionalnego i społeczno-gospodarczego poszczególnych makroregionów Unii Europejskiej. Najczęściej prezentowana strategia makroregionalna jest to zaledwie zestaw słabo skoordynowanych pojedynczych akcji i projektów. Na tym tle bardzo pozytywnie wyróżniają się państwa Regionu Morza Bałtyckiego, gdzie poza programem VASAB istnieje wiele wartościowych studiów transgranicznych i krajowych. Przyczynił się do tego m.in. znaczny bałtycki potencjał naukowo-badawczy, zlokalizowany przede wszystkim w Niemczech, Szwecji, Danii. W Polsce potencjał ten jest skoncentrowany w aglomeracji Trójmiasta, przy niewielkim udziale innych ośrodków.
- H. Niedostateczny dorobek analityczno-badawczy jest bardzo często konsekwencją silnie zróżnicowanej i niejednorodnej struktury wewnętrznej poszczególnych makroregionów planistycznych Unii Europejskiej. Przykładem może być makroregion Europy Środkowej i Wschodniej, na obszarze którego położone są zarówno Suwałki, jak i San Remo, miasta bardzo odległe od siebie nie tylko przestrzennie. Większość kluczowych zjawisk i procesów społeczno-gospodarczych mających obecnie miejsce w Europie cechuje się bardzo różną geografą i zasięgiem przestrzennym, na ogół nie pokrywającymi się z granicami makroregionalnymi. Na tym tle ponownie bardzo pozytywnie wyróżnia Region Morza Bałtyckiego.
- I. Wspólnocie Europejskiej nie udało się, jak dotąd, wypracować efektywnego modelu współdziałania w ramach takich makroregionów planistycznych z państwami sąsiedzkimi i ich regionami, które nie należą do Unii Europejskiej, chociażby zbliżonego do już obowiązującego w latach 2007-2013 w przypadku Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, służącemu aktywizacji współpracy z siedemnastoma państwami Europy Wschodniej i strefy Morza Śródziemnego. Jest to szczególnym utrudnieniem w przypadku takich makroregionów, jak państw Regionu Morza Bałtyckiego, w którym regiony Rosji stanowią istotny fragment tego obszaru, a uczestniczy w nich także Białoruś. Okręg Kaliningradzki jest w całości otoczony regionami państw członkowskich Wspólnoty. Także duża część zlewni Morza Bałtyckiego znajduje się na terenie Białorusi i Federacji Rosyjskiej.

W sumie analiza ta dokumentuje bardzo ograniczone możliwości, w obecnym modelu programowania strategicznego obowiązującego w Unii Europejskiej, wyko-

rzystania programowania w układach makroregionalnych dla stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego Unii Europejskiej. Moim zdaniem obecnie wysiłek musi zostać skoncentrowany na usunięciu różnorodnych barier i stworzeniu podstaw do tworzenia nowej jakości takiej współpracy. Powinno to zostać oprzyrządowane legislacyjnie i organizacyjnie w ramach przygotowywanych wkrótce rozwiązań europejskiej polityki spójności w kolejnym wieloletnim okresie programowania polityk i budżetu Unii Europejskiej, czyli po roku 2013.

Różne prace analityczne dokumentują, że współpraca transgraniczna jest sferą działań europejskiej polityki spójności o szczególnie wysokiej wartości dodanej. Dlatego należy się spodziewać, że po 2013 r. sfera ta będzie koncentrowała nie 2,5% wydatków budżetowych Unii Europejskiej, jak ma to miejsce w latach 2007-2013, ale przynajmniej wielkość dwucyfrową udziału procentowego w interwencji strukturalnej Wspólnoty Europejskiej. Oznaczać to będzie już w najbliższej przyszłości znacznie większe, niż dotąd, potencjalne możliwości finansowania współpracy międzynarodowej, także w układach makroregionalnych.

Literatura

- Agenda terytorialna Unii Europejskiej. W kierunku bardziej konkurencyjnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów.* Spotkanie ministrów ds. rozwoju miast i spójności w Lipsku, Lipsk 24-25 maja 2007.
- Cohesion Policy 2007-2013.* Commentaries and Official Texts, European Union, Regional Policy, Brussels, January 2007.
- Commission Staff Working Document accompanying the communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the European Union Strategy for the Baltic Sea Region.* Action Plan, Commission of the European Communities, Brussels 10.06. 2009, SEC(2009)712.
- ESDP (European Spatial Development Perspective).* Perspektywy Przestrzennego Rozwoju Europy. Kierunki Zrównoważonego i Trwałego Rozwoju Terytorialnego w Unii Europejskiej, Uzgodnione na nieformalnej Radzie Ministrów odpowiedzialnej za planowanie przestrzenne, Poczdam, maj 1999, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa, maj 2000.
- ESPON Atlas.* Mapping the Structure of the European Territory, ESPON, October, 2006.
- ESPON 2013 Programme.* European observation network on territorial development and cohesion, ESPON Monitoring Committee, 25-26 September, 2007.
- Green Paper on Territorial Cohesion.* Turning Territorial Diversity into Strength, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Committee of the Regions and the European Economic and Social Committee*, Commission of the European Communities, Brussels, 14.07.2008.
- Komunikat Komisji. Polityka spójności 2007-2013 wspierająca wzrost gospodarczy i zatrudnienie: strategiczne wytyczne wspólnotowe.* Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 05.07.2005 KOM(2005)0209, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa, 2005.

- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów* dotyczący Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego - SEC(2009)702, SEC(2009)703 i SEC(2009)712, Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 10.06.2009, COM(2009)248 końcowy.
- Rozporządzenie (WE) nr 1081/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1783/1999.* Zbiór aktów prawnych WE w zakresie funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na lata 2007-2013, MRR, Warszawa, 2006.
- Szlachta J., 2008, *Rola Polski w przestrzeni europejskiej*, [w:] *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju a wizje i perspektywy rozwoju przestrzennego Europy*, T. Markowski (red.) Studia KPZK PAN, t. CXXII, Warszawa.
- Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010.* Conference of Ministers for Spatial Planning and Development, Wismar Declaration, Wismar, 20-21 September, 2001.
- Vision and Strategies around the Baltic Sea. From Vision to Action*, Stockholm, 22 October, 1996.
- Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010.* Towards a Framework for Spatial Development in the Baltic Sea Region, Third Conference of Ministers for Spatial Planning and Development Tallinn, 7-8 December, 1994.
- Wizja i strategie wokół Morza Bałtyckiego. Ku koncepcji rozwoju przestrzennego w Regionie Morza Bałtyckiego.* III konferencja Ministrów Planowania Przestrzennego, Tallin, grudzień 1994, Centralny Urząd Planowania, Warszawa-Gdańsk, 1995.
- Zbiór aktów prawnych WE w zakresie funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na lata 2007-2013*, MRR, Warszawa, 2006.